

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1167-1182

Geliş Tarihi:10.11.2024 Kabul Tarihi:27.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1582501>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

TÜRK İŞARET DİLİNDE MEKÂNIN SOSYOLOJİSİ: TİD ŞEHİR İSİMLERİ VE TOPONİMİ

Emre YOLCU*

Öz

Doğduğu ilk andan itibaren sürekli bir anlamlandırma ve kendini ifade etme çabası içerisinde olan insanın bu amaçla sistemleştirdiği ifadesel bir araç olan dil; nesilden nesile aktararak bireyin kim olduğu, nereden geldiği, neyi benimsediği ve nereye ait hissettiği gibi sorulara da çeşitli cevaplar verir. Verdiği olduğu bu cevaplarla toplumsal inşaın önünü açan bireyin, diğer bireylerle bir arada yaşadığı ve kişilerarası iletişim ile toplumsal hafızanın açıklıkla gözlemlenebileceği kamusal mekânlar; zamanla kazanmış oldukları semantik isimler vasıtasıyla bireyler arası kolektif bilincin de temellerini atmış olur. Şehir veya kent terimiyle adlandırılan ve ait oldukları coğrafya ile üstünde yaşayan toplumun türlü kültürel kodlarını içerisinde barındıran bu yerleşim yerlerine verilmiş özel isimleri nesne, değer, deneyim üçgeni bağlamında inceleyen bilim dalına Toponimi ya da yer adı bilimi denir. Jeopolitik konumu ve coğrafi zenginliği sebebiyle tarih boyunca pek çok farklı topluma ev sahipliği yapan Anadolu topraklarında hüküm süren günümüz Türkiye'sine ait 81 farklı şehir ismi ve sembolize ettikleri kültürel çeşitlilik, işitme gereksinimli bireylerin iletişim ihtiyaçlarını karşılayan Türk İşaret Dili'nin söz varlığında da kendisine yer bulmuştur. Çalışmada 81 il merkezine verilen Türk İşaret Dili isimleri üzerinden mekânın sosyolojisi ve toplumsal hafızanın izleri sürülerek Türk İşaret Dili'nin iletişimsel gücü belirgin kılınacaktır.

Anahtar Kelimeler: TİD, Türk İşaret Dili, Şehir, Mekân Sosyolojisi, Toponimi.

The Sociology of Space in Turkish Sign Language: TİD City Names and Toponymy

Abstract

Language, as an expressive tool systematically developed by humans from the moment of birth in an effort to make sense of the world and to express themselves, not only facilitates communication but also offers answers to questions regarding one's identity, origins, values, and sense of belonging. By providing these answers, language plays a crucial role in social construction, particularly in public spaces where individuals live together and where

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, emreyolcu@kafkas.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3419-2701>

interpersonal communication and collective memory can be clearly observed. Over time, these public spaces, which have acquired semantic names, lay the foundations for collective consciousness among individuals. The academic discipline that examines the specific names given to settlements, commonly referred to as cities or towns, places that embody various cultural codes of the societies inhabiting them in relation to their geography, is called toponymy, or the study of place names. In the territory of contemporary Turkey, which has historically hosted numerous societies due to its geopolitical position and geographical richness, the 81 city names and the cultural diversity they symbolize have found representation in the lexicon of Turkish Sign Language (TİD), used by individuals with hearing needs. This study will explore the sociology of space and traces of social memory through the TİD names assigned to the 81 provincial centers, thereby highlighting the communicative power of Turkish Sign Language.

Keywords: TİD (Turkish Sign Language), Sign Language, City, Sociology of Space, Toponymy

Giriş

Birey, var olduğu ilk andan itibaren hayatta kalabilmek, bir anlam kazanabilmek ve kendisini ifade edebilmek için mekânsal bir ihtiyaç hâindedir. Bireyin, diğer bireylerle birlikte yaşayabilmek adına sistemleştirdiği toplumsal ilişkilerinin uzamsal yansımalarını inceleyen Mekân Sosyolojisi ise Sosyoloji bilimine bağlı bir alt disiplindir (Karaarslan, 2017, s. 82).

Sosyoloji araştırmaları içerisinde 20. yüzyılın ortalarına dek geri planda kaldığı görülen mekân olgusu, 1960'lı yıllara gelindiğinde üzerine daha çok düşünülen bir araştırma konusu hâline gelir. 19. yüzyıla damgasını vuran toplumsal değişimleri anlama ve çözümleme çabasının tarihsel olarak dayandırılabilceği Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi olaylar, yaşanan dönem için kabul görmüş pek çok değer ve yargıyı kökten değiştirirken dönemin önde gelen düşünürleri de söz konusu dönüşümü tarihsel gerçeklik ve toplumsal değişim olgusu bağlamında ele almasına ve bu olguyu bireyden topluma bütünlükçü bir bakış açısıyla incelemelerine yönlendirmiştir. İnsanlığın bahsedilen bu değişimi; teolojik, metafizik ve pozitivist olmak üzere üç aşama ile tamamlayabileceğini savunan Auguste Comte'a göre söz konusu yeni dönem pozitivist dönemdir ve birey artık bilim odaklı bir devrin öznesi olmuştur (Aron, 2004, s. 65-71).

Öznenin dayanışma biçimine dikkat çeken Emile Durkheim ise bu değişim dönemini mekanik toplumdan organik topluma bir geçiş olarak nitelendirir (Aron, 2004: 255-260). Dönüşümün ekonomik temellerine vurgu yapan Karl Marx; ilgili dönemin feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş ile anılacağını vurgularken bu dönüşümün sosyalizm ile noktalanacağına da dikkat çeker (Aron, 2004, s. 121-126). George Simmel ise araştırmalarının odağında birey öznenin yanına belirgin bir şehir algısı yerleştirerek yaşanan dönüşümün kökenlerini şehir ve birey ilişkilerine dayandırır. Ona göre insan şehir hayatına ayak uydurmak zorundadır ve bu zorunluluk yeni dönemin tüm sosyal kodlarının yeniden üretilmesine sebep olacaktır (Swingewood, 1998, s. 165). “Yaşam ve kültür arasında kritik bir iletişim vardır. İçinde yaşanan kültür nasıl bir yapıdaysa, etrafındaki hayat da o doğrultudadır. Böylece kent hayatının açılımları kentin kültürüyle doğru orantılıdır” (Bingöl, 2017, s.221). Bu anlamda taşra ve metropol üzerinden alanyazını için yeni sayılacak bir sosyal düallite yaratan Simmel; “Metropol ve Zihinsel Yaşam” adlı eseriyle de mekân sosyolojisinin öncülerinden biri olmuştur (Simmel, 2000).

Sosyoloji bilimi özelinde olmak üzere, sosyal bilimler içerisinde 1970’li yıllar ile özerk bir araştırma alanı haline gelen Mekân Sosyolojisi, “Annales Okulu, Marksist coğrafyacılar, diğer yandan Foucault ve Deleuze gibi hiçbir disipline uymayan düşünürler sayesinde, mekâna ilişkin yeni bir kuramsal söylem ve inceleme alanı” doğurmayı başarmıştır (Aytaç, 2006, s. 879). Bu tarihten sonra araştırma alanına çalışmalarıyla katkı sağlayan David Harvey, Henri Lefebvre, John Urry, gibi isimler geleneksel sosyolojinin birey, kurum ve toplum üçlemesi içerisinde tartıştığı başlıklara mekânın üretimi ve tüketimi gibi yeni sorularla farklı bir bakış açısı kazandırırken Lefebvre; mekâmı yalnızca bir maddi gerçeklik olarak görmek yerine, üzerinde ideolojik ve kültürel anlamların sistemleştirildiği, deneyim temelli bir süreç olarak tanımlamasıyla dikkat çekmektedir (Lefebvre, 2014). Ona göre mekân, toplumsal ilişkilerin hem bir sonucu hem de bu ilişkilerin yeniden doğduğu ortak bir alandır.

Söz konusu bu alanlara verilen özel isimlerin kökenlerini, anlamlarını ve tarihsel bağlamlarını inceleyen Toponimi kavramı; yer isimlerinin kökenini, anlamını, kullanım biçimlerini ve tipolojilerini araştıran Onomastik biliminin bir alt dalıdır. Bu anlamda mekân sosyolojisinin de araştırma alanına giren bir alt disiplin olan Toponimi; Yunanca *tópos* (yer) ve *ónoma* (ad) kelimelerinden türemiştir (Türkoğlu: 2018, s. 2).

Sahip oldukları özel anlamlar vasıtasıyla yer aldıkları bölgelerin coğrafi özelliklerini, tarihsel olaylarını ve sosyal yapısını üzerinde barındıran ve Toponimi disiplinin araştırma kümesi hâline gelen şehir isimleri, toplumsal hafızanın inşasında oldukça önemli bir rolü üstlenmektedir. Jeopolitik konumu ve elverişli coğrafyası sebebiyle tarih boyunca pek çok farklı medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları üzerinde hüküm süren günümüz Türkiye'sine ait şehir isimleri, zengin tarihine uygun olarak çok katmanlı bir anlam yapısına sahip olmaları ile de coğrafya, sosyoloji, filoloji gibi farklı alanyazınlarından araştırmacıların dikkatini üzerine çekmektedir. İlgili şehir isimlerinin kendilerine has coğrafi, tarihi, kültürel özellikleri vasıtasıyla yüklenmiş oldukları derin anlamların sosyolojik açıdan değerlendirilmesi, şehir isimlerinin yalnızca birer coğrafi tanımlama ihtiyacından doğmadığını ve mekânlara ad verme geleneğinin toplumsal hafızanın inşasındaki yerini belirgin kılmaktadır.

Bahsi geçen şehir isimlerinin işaret dilindeki karşılıklarının bu gibi multidisipliner çalışmalara konu edinilmesi; yer adlarının etimolojisinin yanında sosyolojik yönüne de dikkat çekerek, sağır bireyler özelinde dezavantajlı grupların toplumsal hafızadaki yerlerinin belirgin kılınmasının önünü açacaktır.

1. Türk İşaret Dili (TİD) Şehir İsimleri ve Toponimi

Türk İşaret Dili (TİD), Türkiye'de işitme gereksinimli bireylerin kullandığı işaret dili olup hem gündelik hem de toplumsal ilişkilerde önemli bir iletişim aracıdır. En temel tanımıyla ileri seviyede işitme kaybı olan gereksinimli bireyler ve bu bireylerle iletişim kurmak isteyen işitebilen bireylerin kullandığı ortak bir iletişim kanalı olarak açıklanabilecek işaret dili yaşayan bir sistemdir (Yolcu, 2024, s. 281).

“Seslerin oluşturulmasıyla ifade edilen, konuşulan dillerin aksine el hareketleri, yüz ifadesi ve vücut hareketleri ile görsel boyutta ifade edilen” bir dil olarak da tanımlanan işaret dilleri; her toplumda farklı özellikler göstererek birbirlerinden ayrışır (İmer vd., 2011, s. 160). Bu anlamda Türk İşaret Dili (TİD), Amerikan İşaret Dili (ASL), Alman İşaret Dili (DGS) gibi dünyanın farklı coğrafyalarından işaret dilleri, ait oldukları toplumların ses temelli ana dillerinden farklı olarak, kendilerine has dilbilgisi kurallarıyla bireyin ana dili kavramı üzerine yeniden düşünülmesinin önünü açar. Tüm bu bilgiler doğrultusunda sağır bir Türk vatandaşının ana dilinin Türkçe olarak belirtilmesi yerine Türk İşaret Dili olarak vurgulanmasının yerinde bir karar olacağı söylenilebilir.

Türk İşaret Dili; diğer işaret dilleri gibi yazılı veya sözlü diller ile benzer bir biçimde çeşitli sosyokültürel unsurları gelecek nesillere aktararak, toplumsal hafızanın inşasında önemli bir rol oynar. Türk İşaret Dili’nin temel söz varlığında oldukça önemli bir yere sahip olan şehir isimlerinin genellikle Türkçe’den ödünçleme veya metonimi yöntemiyle oluşturuldukları dikkati çekmektedir. “Soyut kavramlar her dilde daha somut kavramlar vasıtasıyla ifade edilme eğilimi gösterir ve insan bedeni dünyadaki bütün dillerde sıklıkla kullanılan metaforik kaynak alanlardan biridir” (Baş, 2023, s. 21). Türk İşaret Dili’ne ait şehir isimleri de bedensel görsellerle somutlaştırılırken üzerlerinde toplumsal ve kültürel çeşitli imge ve anlamlar taşırlar. Bu imgeler; söz konusu şehrin fiziksel özelliklerine (nesne), kültürel kodlarına (deneyim) ve tarihsel kökenlerine (deneyim) de çeşitli göndermelerde bulunurlar. Bu durum işaret dillerinin toplumsal hafızanın inşâ sürecinde ne denli önemli bir rolü üstlendiğinin göstergesidir (Bahan, 1996).

İşaret dillerinin temel söz varlıklarında yer adlarına ve şehir isimlerine gösterilen özen, sağır bireylerin toplumsal düzen içerisinde bir yer edinme ve görünür olma arzusuyla yakından ilişkilidir. Bir şehrin işaret diliyle somutlaştırılan ismi, dilin konuşuruna, o şehrin kolektif bilinçte nasıl yer edindiğine dair görsel-kinestetik çeşitli ipuçları verir (Bahan, 1996).

İşitme gereksinimli bireyler, şehir isimlerine karşılık gelen işaret isimleri geliştirirken, bu şehirlerin yalnızca toplumsal hafızayla olan bağlarını değil kendileriyle olan bağlarını da sembolize etmiş olurlar. Örneğin, Türk İşaret Dili'nde İstanbul için şehrin sembol yapılarından kabul edilen ve eski adı Boğaziçi Köprüsü olan 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'ne göndermede bulunacak bir köprü işareti kullanılır. Bu işaret ile hem şehrin toplumsal hafızadaki yerine hem de bireyin gündelik hayatındaki konumuna nesne temelli bir göndermede bulunan Türk İşaret Dili; mekânın sosyolojisine uygun geliştirdiği şehir isimleriyle diğer işaret dillerinden ayrışır.

Dünya üzerindeki diğer işaret dillerinde, şehirlerin baş harflerine göndermede bulunan çeşitli kısaltmalar vasıtasıyla daha pragmatik ancak yalın bir isimlendirme yoluna gidiliyor oluşu konuya ilişkin dikkati çeken önemli bir ayrıntıdır. Örneğin; Amerikan İşaret Dili'nde (ASL) Chicago için tercih edilen ve şehrin baş harfine göndermede bulunan şehir işaretinde, konuşur eliyle bir "C" harfi yaparak söz konusu harfi gövdesinin önünde aşağıdan yukarı doğru bir yay çizerek gösterir. Benzer bir biçimde, New York şehri için tek el "Y" harfi şeklinde yukarıdan aşağıya doğru hareket ettirilir (SignASL, 2024). Türk İşaret Dili'nde ise çeşitli dolaylamalar ve betimlemelerle kurulan zengin ve çok katmanlı söz varlığı, dilin leksikal değerini arttırmaktadır.

Bu bağlamda, Türk İşaret Dili'ni birey odaklı ve bütünlükçü bir yapıda düşünmek mümkündür. Türk İşaret Dili'nde şehir isimlerinin çeşitliliği ve bu isimlerin toplumsal hafıza ile olan bağlantısı, Türk İşaret Dili'nin yalnızca işitme gereksinimli bireyler için bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda sağır bireylerin kimlik ve aidiyet süreçlerini destekleyen bir sosyal mekanizma olduğunun göstergesidir. Tüm bu nitelikleri ile Türk İşaret Dili'ne ait 81 şehir ismini Mekân Sosyolojisi bağlamında; Toponimi disiplininin işaret ettiği Nesne, Değer, Deneyim temelli yaklaşımla üç temel sınıfa ayırmak mümkündür.

Tablo 1: Türk İşaret Dili (TİD)Şehirlerinin Sınıflandırılması.

TİD Şehir İsimlerinin Sınıflandırılması	Şehir İsimleri	Sayı
Nesne Temelli TİD Şehir İsimleri:	Ağrı, Bingöl, Edirne, Gümüşhane, İstanbul, Muğla, Nevşehir.	7
Değer Temelli TİD Şehir İsimleri:	Adana, Adıyaman, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Batman, Bilecik, Bitlis, Bursa, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hakkari, Isparta, Karabük, Karaman, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kayseri, Kütahya, Muş, Ordu, Rize, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Uşak, Van, Yalova, Zonguldak.	38
Deneyim Temelli TİD Şehir İsimleri:	Aydın, Çanakkale, İzmir, Kars.	4
Herhangi Bir Sınıflandırmaya Dahil Edilemeyen TİD Şehir İsimleri (Diğer):	Afyonkarahisar, Aksaray, Ardahan, Artvin, Bartın, Bayburt, Bolu, Burdur, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Iğdır, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kilis, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Niğde, Osmaniye, Sakarya, Siirt, Sinop, Sivas, Şırnak, Trabzon, Tunceli, Yozgat.	32
TOPLAM		81

Yukarıdaki tabloda gösterildiği üzere günümüz Türkiye'sini oluşturan şehirlerin Türk İşaret Dili'ndeki karşılıkları genel hatlarıyla değerlendirildiğinde şehir isimlerinin 38 şehir ismi ve %45,7 oran ile en çok Değer temelli yaklaşım ile

oluşturulduğu bilgisine ulaşılır. Ayrıca 7 şehir ismi ve %9,9 oran ile Nesne temelli, 4 şehir ismi ve %4,9 oran ile de Deneyim temelli şehir isimleri, Türk İşaret Dili'nin temel söz varlığında kendilerine yer bulur. Nesne, Değer, Deneyim temelli sosyolojik sınıflandırmada herhangi bir sınıflandırma içerisine dâhil edilemeyen şehir ismi sayısı %39,5 oran ile 32 adet olarak saptanır.

1.1. Nesne Temelli TİD Şehir İsimleri

Nesne temelli Türk İşaret Dili şehir isimlerinde şehirleri sembolize edecek cadde, bina, mimari unsur, çeşitli doğal yapılar gibi şehir kimliği ile özdeşleşmiş ve bu sayede toplumsal hafızada yer edinmiş imgeler bedensel betim dilinin ifadesel malzemesi hâline getirilir. Bu isimler, genellikle bölgenin doğası, iklimi ya da çevresiyle ilgili türlü bilgileri üzerlerinde taşırlar. Örneğin Ağrı şehri; şehrin kendisinin de ismini aldığı Ağrı Dağı'na gönderme yapacak bir şekilde her iki el göğüs hizasında, sağ el parmaklar açık ve kıvrık, avuç içi aşağıyı gösterecek biçimde, parmakların yukarı doğru çekildiği bir dağ betimi ile tasnif edilir. Edirne ise şehrin sembol yapılarından kabul edilen Selimiye Camii'ye uygun olarak sol elin kulak hizasında minare biçiminde pozisyon alınması ile tasnif edilir.

Görsel 1: Ağrı (TİD, 2015).

Görsel 2: Edirne (TİD, 2015).

1.2. Değer Temelli Şehir İsimleri

Türk İşaret Dili'nde değer temelli şehir isimleri; toplumun kültürel, dinî ya da tarihî inançlarını yansıtan isimler olarak dikkat çekmektedir. Türk Dil Kurumu

Sözlüğü’nde “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” şeklinde tanımlanan değer kavramı, Türk İşaret Dili şehir isimlerinde kimi zaman toplumsal hafızanın sembolü kabul edilebilecek çeşitli olay ve nesnelere kimi zaman yöre ile özdeşleşmiş coğrafi işaretli ürünlere kimi zaman şehrin sayısal kimliği kabul edilebilecek plaka kodlarına kimi zaman ise kelimenin yazı dilindeki karşılığına çağrışımında bulunacak bir biçimde betimlenerek tasnif edilir (TDK, 2024). Bu isimler, kolektif bilincin birer sembolü olarak, sağır bireylerin toplumsal aidiyetlerini güçlendirerek millet olma bilincini de belirgin kılmaktadır. Örneğin Adana; yörede yetiştirilen ve şehir ile özdeşleştirilen pamuk bitkisine göndermede bulunacak bir şekilde sağ ve sol el arasında pamuğu koparma eylemini betimler hâlde gösterilir. Benzer biçimde Antalya ise şehir ile sembolleşmiş bir meyve olan portakalın soyulması eylemine göndermede bulunacak şekilde betimlenir.

Görsel 3: Adana (TİD, 2015).

Görsel 4: Antalya (TİD, 2015).

Türk İşaret Dili şehirlerinden Adıyaman, şehrin sayısal kimliği olarak açıklanabilecek ve Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “Kamyon, otomobil vb. kara taşıtlarına takılan numara levhası” şeklinde tanımlanan plaka koduna uygun bir şekilde sayısal bir değer olan “02” ibaresiyle isimleştirilir (TDK, 2024). Zonguldak ise şehrin ekonomisi ile sembolleşen verimli maden ocaklarına göndermede

bulunacak bir şekilde, maden emekçilerinin kullanabileceği bir baret ve kafa lambası ile betimlenir.

Görsel 5: Adıyaman (TİD, 2015).

Görsel 6: Zonguldak (TİD, 2015).

Türk İşaret Dili'nde yaygın bir sözcük yapım yöntemi olarak kabul edilen ödünçleme yöntemi; konuşma dilinden alınan sözcüğün, genellikle el alfabesi ya da sözcüğe çağrışımında bulunacak yakın sesli başka bir kelimenin betimlenmesi aracılığıyla kullanılır (Tözlüyurt, 2020, s. 43). Bu sayede dilin kolaylık ve hız ilkesine uygun bir biçimde kelime üretebilen Türk İşaret Dili'nde, Türkçedeki sesletim benzerliklerinden faydalanılarak çeşitli ödünçlemeler yapılabilir. Kelimenin çağrışımsal söz değerinin öne çıktığı bu isimlere Bilecik şehrinin çağrışımsal olarak oldukça yakın bir biçimde sesletildiği "Bilezik" kelimesi ile, "Deniz" kelimesine yakın bir biçimde tasnif edilen Denizli şehri örnek gösterilebilir.

Görsel 7: Bilecik (TİD, 2015).

Görsel 8: Denizli (TİD, 2015).

1.3. Deneyim Temelli Şehir İsimleri

“Bir kimsenin belli bir sürede veya hayat boyu edindiği bilgilerin tamamı” şeklinde tanımlanan deneyim kavramı toplumun dinî, tarihi, sosyal ve kültürel çeşitli anı ve tanıklıklarına uygun olarak, bireyin ad verme geleneklerinde kendisine yer bulur (TDK, 2024). Türk İşaret Dili’nin, şehir isimlerinin yapımında sıklıkla kullanılan metaforik ikoniklik eylemine uygun olarak, savaş, barış, zafer gibi toplum bilincini ve millî şuurunu destekleyecek, hamasi söylemin yoğun hissedildiği çeşitli betimlemeler, tarihsel kimliği ön planda olan şehirler ile eşleştirilerek kolektif bilinç ve toplumsal aidiyet pekiştirilir. Bu kullanıma Kars şehrinin tarihî geçmişi ve sınır konumuna uygun olarak, sağ işaret parmağı açık, omuz üstünden aşağı çekilerek tüfeği omzunda bir asker betimi ile tasnif edilişi ve benzer biçimde İzmir’in ise şehrin işgali sırasında ilk kurşunu sıkmasıyla bilinen ve şehrin kurtuluşunun sembolü haline gelen Gazeteci Hasan Tahsin’in silahına göndermede bulunacak bir betimle kodlanması örnek gösterilebilir (Tözlüyurt, 2020, s. 30).

Görsel 9: Kars (TİD, 2015).

Görsel 10: İzmir (TİD, 2015).

Sonuç ve Öneriler

Mekân sosyolojisi; mekânın toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini birey ve toplum özelinde inceleyen sosyoloji araştırmalarına bağlı bir alt disiplindir. Bireylerin bir arada yaşayabilmelerini sağlayan her türden ortaklığın, sosyal tecrübenin ve tarihsel gerçekliğin insanî kesişim kümesi olarak kabul edilebilecek toplumsal hafıza; en somut hâliyle bireyin üzerinde hayat sürdürdüğü kamusal alan ve şehirler de gözlemlenebilmektedir. Ünlü Fransız tarihçi Pierre Nora'nın da *Hafıza Mekânları* (1989) adlı eserinde belirttiği gibi kolektif belleğin bir parçası hâline gelen şehirler ve şehirlere özgü unsurlar, toplumsal kimliğin inşasında önemli roller üstlenen sosyal sembollerdir.

Söz konusu bu mekânların taşımış oldukları derin anlamlar ise almış oldukları isimler vasıtasıyla ifade edilerek birer karşılık olarak bireyin gündelik hayatında ve toplumsal hafızada kendilerine yer bulurlar. Toponimi, genel anlamda yer adları olarak kabul edilen bu şehir isimlerinin; tarihsel, kültürel ve toplumsal kökenlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Kamusal mekânların nasıl adlandırıldığını ve bu adların toplumsal hafızadaki yerlerini araştıran Toponim çalışmaları için Türkiye, jeopolitik konumu ve zengin tarihi ile oldukça elverişli bir araştırma sahası olarak kabul edilir. Tıpkı üzerinde yer aldıkları Anadolu coğrafyası gibi çok katmanlı bir yapıya sahip olan Türkçe şehir isimlerinin, Türk İşaret Dili'ndeki karşılıkları da

yalnızca bir yer belirtme aracı değil, aynı zamanda işaret ettiği bölgenin tarihsel olay ve kültürel gelişim evrelerini sembolize eden toplumsal miras öğeleridir. Bu anlamda çalışmaya mekân sosyolojisi ve Toponimi perspektifinde araştırma konusu olarak seçilen Türk İşaret Dili'nin şehir isimleri, Toponim çalışmaları için çıkış noktası kabul edilen nesne, değer, deneyim kavramları üzerinden doküman analizi yöntemi ile incelenerek, Türk İşaret Dili ve sağır bireyler hakkında çeşitli verilere ulaşılmıştır.

İnceleme sonucunda günümüz Türkiye'sini oluşturan şehirlerin Türk İşaret Dili'ndeki karşılıkları genel hatlarıyla değerlendirildiğinde şehir isimlerinin 38 şehir ismi ve %45,7 oran ile en çok Değer temelli yaklaşım ile oluşturulduğu bilgisi elde edilmiştir. Ayrıca 7 şehir ismi ve %9,9 oran ile Nesne temelli, 4 şehir ismi ve %4,9 oran ile de Deneyim temelli şehir isimleri, Türk İşaret Dili'nin temel söz varlığında kendilerine yer bulmuştur. Nesne, Değer, Deneyim temelli sosyolojik sınıflandırmada herhangi bir sınıflandırma içerisine dâhil edilemeyen şehir isimleri ise %39,5 oran ile 32 adet olarak saptanmıştır.

Elde edilen veriler kapsamında Türk İşaret Dili'nin şehir isimleri için geliştirdiği işaret betimlerinin; işitme gereksinimli bireylerin görünür olma arzusu ve toplumsal aidiyet ihtiyaçları ile doğru orantılı olarak çeşitli sosyal katmanlardan oluştuğu sonucuna varılan çalışmada; bahsi geçen şehir isimlerinin semiyotik yönleri ve leksikal değerleri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Dünyadaki diğer işaret dilleri içerisinden bu yönüyle ayrışan Türk İşaret Dili, kültürel bütünlüğü yansıtan, birey odaklı yapısı ile bir yandan ana dili olduğu sağır bireyleri dış dünyayla kaynaştırırken öte yandan da toplumsal hafızanın görsel-kinestetik yöntemlerle somutlaştırılmasına katkıda bulunur.

Tüm bu yönleriyle toplumsal bir inşâ aracı olarak değerlendirilebilecek Türk İşaret Dili üzerine yapılacak olan multidisipliner çalışmalar çeşitlendirilerek desteklenmeli, Türk İşaret Dili'nin gramatikal yapısı ve sosyolojik değeri üzerine yapılabilecek kapsamlı araştırmalar planlanmalı, bu planlar doğrultusunda konuşurların güncel ihtiyaçlarını karşılayacak yeni kelime betimleri geliştirilmeli ve

sağır vatandaşlarımızın millî kimlik karineleri kabul edilebilecek Türk İşaret Dili'nin toplumsal görünürlüğü daha etkili kılınmalıdır.

Yazarın Notu

Çalışma 24-26 Ekim 2024 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen XVI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan özet bildiriden türetilmiştir.

Kaynakça

- Aron, R. (2004). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (Çev. K. Alemdar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2006). Mekân(ın) sosyolojisi: toplumsalın yeniden kuruluşu. E. Eğribel ve U. Özcan (Der.), *Sosyoloji ve coğrafya (Sosyoloji yıllığı)* (ss. 876-896). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Bahan, B.J. (1996). *Non-manual realization of agreement in American sign language*. USA: Boston University Press.
- Baş, M. (2023). Türkçede Konuşma Organları Vasıtasıyla Dilsel Davranışa Ait Kavramlaştırmalar. Y. Aksan, E.A. Akkök ve M. Aksan (Ed.). *Kavramsal Metafor ve Metonimi Üzerine Uygulamalar*, (s. 21-41). Mersin: Toros Üniversitesi Yayınları.
- Bingöl, O. (2017). Kent Hayatı ve Kültürü. M. Talas (Ed.). *Kent Sosyolojisi*, (s. 215-228). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Karaaslan, Ö. N. (2017). Mekân Sosyolojisinin İmkânı Üzerine Bir Derkenar, *Düşünen Şehir Dergisi*, 1 (Mart): 80 – 88.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*, (Çev. M.E. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- SignASL. (2024). American Sign Language Dictionary. <https://www.signasl.org/> (Çevrimiçi, ET: 01.11.2024)
- Simmel, G. (2000). Metropol ve Zihinsel Hayat. A. Aydoğan (Ed.). *Şehir ve Cemiyet: George Simmel, Max Weber, Ferdinand Tönnies, Don Martindale*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev. O. Akınay). İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TDK. (2024). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> (Çevrimiçi, ET: 25.10.2024)
- Tözluyurt, Z. (2020). *Türk İşaret Dilinde Sözcük Yapımı*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Türk İşaret Dili Sözlüğü (TİD). (2015). Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2018). *Eleştirel Toponimi Bağlamında Toplumsal Hafızanın Mekandaki Kodları: Bomonti'de Yer İsimleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı. İstanbul.
- Yolcu, E. (2024). Türk İşaret Diline Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Bakış, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 13(1), 278-287.

Extended Abstract

From the moment of birth, humanity continuously seeks to interpret and express itself, employing language as a systematic, expressive tool to achieve this aim. Language, passed down from generation to generation, provides answers to questions regarding one's identity, origins, values, and sense of belonging. Through these responses, individuals contribute to societal construction, as collective spaces where people live and engage in interpersonal communication become observable sites of social memory. Over time, these public spaces—through the semantic significance they acquire—establish the foundations of collective consciousness. The scientific field dedicated to the study of place names, particularly those given to cities or urban areas that hold diverse cultural codes related to their geography and inhabitants, is called toponymy. Toponymy examines place names within the context of objects, values, and experiences. Given its geopolitical significance and geographical richness, modern-day Turkey, situated on the lands of ancient Anatolia and host to many civilizations throughout history, encompasses 81 cities, each with a name that reflects a unique cultural heritage. These names have also been integrated into the lexicon of Turkish Sign Language (TSL), meeting the communicative needs of hearing-impaired individuals.

Spatial sociology, a sub-discipline within sociology, examines the impact of space on social relations, focusing on the interactions between individuals and society. Social memory, encompassing shared experiences, historical reality, and societal interconnections, is observed most tangibly in public spaces and cities. As articulated by the renowned French historian Pierre Nora in **Les Lieux de Mémoire** (**Sites of Memory**, 1989), cities and city-specific elements, as integral parts of collective memory, serve as social symbols that play significant roles in constructing societal identity. The profound meanings attributed to these spaces find expression through the names they bear, embedding themselves into daily life and collective memory.

Toponymy, the scientific study of place names, explores the historical, cultural, and social origins of these city names. For toponymic studies that investigate the naming of public spaces and their place within social memory, Turkey represents a valuable research area due to its geopolitical location and rich history. Turkish city names, which, like the multi-layered geography of Anatolia itself, hold diverse historical and cultural meanings, possess specific representations in Turkish Sign Language. These representations serve not only as markers of location but also as symbolic artifacts of the historical and cultural developments in the corresponding regions. Thus, the study examines city names in Turkish Sign Language from a spatial sociology and toponymy perspective, using document analysis to explore the concepts of object, value, and experience as foundational aspects of toponymic research. This analysis has yielded valuable insights into Turkish Sign Language and the cultural context of the deaf community.

The analysis reveals that 38 Turkish cities—45.7% of the total examined—have names in TSL based on value-based associations, the most prevalent category. Additionally, 7 city names (9.9%) derive from object-based references, and 4 names (4.9%) have an experiential basis within the core lexicon of TSL. Names that do not fit into these sociological categories constitute 39.5% of the total, or 32 cities.

The findings highlight that TSL's representations for city names reflect multiple social layers, shaped by the desire of hearing-impaired individuals for visibility and social belonging. In this context, the study emphasizes the semiotic and lexical dimensions of these city names. Turkish Sign Language, distinct from other sign languages worldwide in this regard, reflects cultural unity with its individual-centered structure, bridging deaf individuals

with the external world while also aiding in the visual-kinesthetic concretization of social memory.

In light of these perspectives, Turkish Sign Language, as a vehicle of social construction, necessitates further multidisciplinary support. Comprehensive studies on the grammatical structure and sociological value of TSL should be planned, and new lexical representations developed to address the current needs of its users. The societal visibility of TSL, which can be regarded as a national identity marker for Turkey's deaf citizens, should be promoted effectively through such initiatives.